

דף שבועי

בס"ד

פרשת ניצבים, תשפ"א, מספר 1434

ישועת ציון כצדקה

יסכה זימרון

אלה הישועה אינה מוצגת כחסד א-לוהי³. הוצאת העם ממצוקת הגלות נתפסת כפעולה המגיעה לעם בצדק.⁴ הצגת הצדקה באמצעות דימוי של צומח מן האדמה, בפרק סא:יא מחזקת הצגה זאת של הישועה: "כִּי כְאֶרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָה / וּכְגֵנָה זְרוּעִיהָ תִצְמִיחַ; כֵּן אֶ-ד-נִי ה' יִצְמִיחַ צִדְקָה / וּתְהִלָּה נִגְדַּל כָּל הַגּוֹיִם". אין מדובר בפעולה יוצאת דופן, אלא בפעולה א-לוהית כמעט טבעית, שנועדה להשיב את המצב לתיקונו.

הבטחת הישועה, המכונה צדקה, היא תגובה לטענות מעין אלה שמשמיע העם ביש' מט:יד: "וְתֹאמַר צִיּוֹן עֲזָבֵנִי ה' וְא-ד-נִי שִׁכַּחֲנִי. או לתחושות העם המובעות בפרק נד:ו: "כִּי כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וְעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ ה' וְאִשֶּׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֶ-לֹהֶיךָ". מול אלה מובטח לעם שהצדק ייעשה: "לֹא יֹאמַר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וְלֹא-רְצָךְ לֹא יֹאמַר עוֹד שְׂמֵמָה כִּי לָךְ יִקְרָא חֲפָצִי בָּהּ וְלֹא-רְצָךְ בְּעוֹלָה כִּי חֲפָץ ה' בָּךְ וְאֶרְצָךְ תִּבְעַל" (סב:ד).

הרושם שמעוררת הבטחת הישועה, מתחזק על ידי מאפיינים נוספים בהצגתה. ראשית, הישועה מעוגנת בהבטחה של הא-ל לפעול ללא לאות להגשמתה. לדוגמה: "לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֶחְשָׂה וְלִמְעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט" (סב:א). שנית, הישועה העתידית מתבססת על טיב היחסים בין הא-ל ועמו המדומים פעמיים, מפי העם (סא:י) ומפי הנביא (סב:ה), לחתן וכלה. יחסים אלה מעגנים את הישועה בתוך עולם רגשי וביחסי קרבה. בכך הם מחזקים את האמון בהתגשמות ההבטחה בצורה בלתי תלויה. יחסים אלה כרוכים גם בחוק ובמחויבות, ומשום כך מציגים את השיבה לציון כנצחית. הנצחיות של הישועה מתחזקת גם על ידי חזרה של מונחים כגון 'עוֹד' (סב:ד, ח) ו'תִּמְיֵד' (שם:ו).

הפטרת פרשתנו, יש' סא:ג-ט, היא ההפטרה האחרונה מתוך רצף הפטרות הנחמה (שבע דנחמתא) הנקראות בין תשעה באב לראש השנה.

ההפטרה כוללת מספר יחידות נבואיות נפרדות. היחידות משרות לעם ישראל, בדרכים שונות, שמצוקת הגלות אינה מתמדת. הם עתידים להיוושע ממנה ולשוב לארצם: "לֹא יֹאמַר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וְלֹא-רְצָךְ לֹא יֹאמַר עוֹד שְׂמֵמָה" (יש' סב:ד). בשורת הנחמה ממוענת כולה לישראל. בניגוד לפסוקים אחרים בספר ישעיה¹, הגויים בפסוקים אלה משמשים רק כעדים לתקומת ישראל בארצם: "וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקָךְ וְכָל מַלְכִים כְּבוֹדְךָ" (שם:ב). הגויים מוצגים בחלק מן הפסוקים כאויבים, ומצבם מהווה עדות נוספת לתקומתה של ציון: "נִשְׁבַּע ה' בְּיָמֵינוּ וּבְזְרוּעַ עִזּוֹ אִם אֶתֵּן אֶת דְּגַנְךָ עוֹד מֵאֲכָל לֹא-יִבֶיךָ וְאִם יִשְׁתּוּ בְנֵי נֶכֶר תִּירוּשָׁךְ אֲשֶׁר יִגְעַת בּוֹ" (שם:ח). סג:א-ו משקף, באמצעות דו שיח בין הנביא והא-ל, תפיסה קיצונית יותר, ולפיה הגויים ייפגעו בדרכם של ישראל אל הגאולה: "וְאָבוּס עַמִּים בְּאִפִּי וְאֲשַׁכְרֵם בְּחִמְתִּי וְאוֹרִיד לְאֶרֶץ נִצְחָם" (שם:ו).

הישועה כצדק א-לוהי

המונח "צדקה" מופיע בפסוקים אלה פעמים רבות, והוא משקף את ליבה של הבטחה לעם (סא:י-יא; סב:א-ב; סג:א). מה משמעותו בהקשר הנוכחי? הצדקה מופיעה בפסוקים אלה, ואף בפסוקים אחרים בחלקים המאוחרים של הספר, כמקבילה של המונח "ישועה": לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֶחְשָׂה / וְלִמְעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט; עַד יֵצֵא כְנֶגֶה צִדְקָה / וְיִשְׁוֹעַתָּה כְּלִפִּיד יִבְעַר (סב:א). משום כך נוטים להבין את שני המונחים בדרך דומה: הושטת עזרה לנתונים במצוקה.² אולם דווקא הנקיטה במונח "צדקה" כדי לתאר את הישועה, מקנה לה מובן נוסף: בפסוקים

* ד"ר יסכה זימרון, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

** מוקדש באהבה לשפר בתנו, אשר חפצנו בה והיא עֲטַרְתַּת תְּפָאֲרַת לָנוּ, לרגל בת המצווה.

1 השוו לדוגמה נא:ה ובדרך אחרת סו:כ. ראו לדוגמה: מ' ויינפלד, "המגמה האוניברסליסטית והמגמה הבדלנית בתקופת שיבת ציון", **תרביץ** לג (תשכ"ד), עמ' 228-242.

2 לדוגמה: B. Johnson, "šādaq," *TDOT*, XII, pp. 243-264, here p. 246.

3 הפסוקים החותמים של ההפטרה, סג:ז-ט, מדגישים דווקא את הפן של החמלה, השונה מהדגש המרכזי של היחידות האחרות.

4 לדוגמה: י' זקוביץ, "משבר לתיקון: השיבה לגן ה': עיון בישיעה נא, א-ג", בתוך: א"ד בילסקי וא' שגאן (עורכים), **שבר ותיקון**, ירושלים 2010, עמ' 28-34, כאן עמ' 29.

שהם אחד – ומובנים כתיאור של צדק חברתי.⁸ כאשר תפון בציון חברת צדק הנותנת לכל אחד יחס ראוי, ומקנה לכל אחד את הזכויות המגיעות לו כפי מעמדו, אז תקום העיר מחדש וישבו אליה תושביה. ירושלים אף תיקרא בשם חדש: "אֲחֵרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קָרְיָה נְאֻמָּה" (שם:כו). השם החדש מלמד על תקומתה של העיר, על אופייה ועל ההתניה של תקומת העיר והתמדתה בקיומה של חברת הצדק.

אם כך, בישיעה א' מתואר תהליך שבו ייערך משפט צודק כנגד תושבי ציון, ויזוקו ממנה רק ההולכים בדרך הראויה. כינונה העתידי של העיר תלוי בצדק החברתי ויסומל אף בשמה. הפסוקים עוסקים במצב לא רצוי של חטאים חברתיים ובדרך שבה על תושבי העיר עצמם לתקן אותו כדי להבטיח את עתידם הטוב.

ישועה בלתי מותנית

הבשורה על כינונה מחדש של ציון, המתוארת בהפטרת השבוע, כוללת גם היא קריאה בשם חדש. אולם בשם זה לא מגולם הצדק. קריאת השם אינה מגלמת את צביונה של העיר אלא את הקשר לא-ל. בפרק סב:ב מוצגת קריאת השם החדש תוך ההדגשה של מקורו: "וְקָרָא לָךְ שֵׁם חֲדָשׁ אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְבְּנוּ". בפסוק ד' מודגש שהשם משקף את חפצו של הא-ל בעם: "כִּי לָךְ יִקְרָא חֲפְצִי בָּהּ וּלְאֲרָצָךְ בְּעוֹלָה כִּי חֲפֶץ ה' בָּךְ וְאֲרָצְךָ תִּבְעַל". באופן דומה הדבר מתבטא בפסוק י"ב, המדגיש את הקשר הקרוב בין העם והא-ל ואת החזרה המחודשת ההדדית שלהם: "וְקָרָאוּ לָהֶם עִם הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי ה' וְלָךְ יִקְרָא דְרוֹשָׁה עִיר לֹא נִעְזְבָה". אופי הקריאה בשם של העיר משקף את הקיום הבלתי מותנה של העיר החדשה, ומשום כך את נצחיותו; הקריאה בשם משקפת את חידוש היחסים בכללותו.

בפסוקי ההפטרה מוצגת הבשורה על ישועת העם מגלותו. הישועה מגלמת צדקה א-לוהית והיא נועדה להתמודד עם המצוקה שבה העם נתון, מצוקה לא רצויה שהגורמים לה נידונים בפסוקים. הישועה אינה מוצגת כחסד א-לוהי, אך גם לא כתלויה בצדק החברתי שינהיג העם עצמו. בפסוקים אלה מוצגת תפיסה שונה, ולפיה, הקמת העיר מחדש והשבת העם אליה, הם עצמם גילום הצדק.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁸ מ' ויינפלד, משפט וצדקה בישראל ובעמים: שוין וחרות בישראל העתיקה על רקע מושגי צדק חברתי במזרח הקדום, ירושלים תשמ"ה, עמ' 18.

צדק חברתי

הנצחיות בפרט, וטיבה של בשורת הישועה בכלל, מתבהרות עוד יותר מתוך בחינה משווה של יחידות אלה לאור יחידות אחרות בספר ישעיה. אדגים את הדבר באמצעות ישעיה א', המשמש כהפטרות שבת 'חזון' שחותמת את הפטרות הפורענות הנקראות בין י"ז בתמוז לתשעה באב.⁵

בפסוקים כו-כז בישיעה א' ירושלים מוצגת כעיר שתקום מחדש. ישעיהו בן אמוץ, בהתאם לחשיבות שהוא מקנה לירושלים, אינו מתאר את חורבן העיר במפורש, אלא אגב תקומתה הוא מבליע את הבשורה הקשה על חורבנה המקדים.

חורבן העיר נובע מקיומם של אויבים בתוכה. אולם בישיעה א' האויבים אינם מבני הנכר, אלא מישראל; הם מי שאינו הולך בדרכי הא-ל ויש להיפרע ממנו בדין: "לִכֵּן נֶאֱמַר הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוּא יִנְחָם מִצְרֵי וְאִנְקָמָה מֵאוֹיְבָיו וְאֲשִׁיבָה יְדֵי עֲלֹךְ וְאֲצַרְף כַּבֵּר סִיגִיךָ וְאֲסִירָה כָּל בְּדִילֶיךָ" (א:כד-כה).

גם בישיעה א' חוזרים המונחים 'צדק' ו'צדקה',⁶ אולם מובנם שונה לחלוטין. בפרק זה, כמו במקרים רבים בחלקו הראשון של הספר, המונחים מוסבים על הצדק החברתי האנושי.⁷ לדוגמה, בפרק א:יז מוצגת תוכחה על הקפדה רבה על פולחן במקדש, שנתפס בעיני העם כחשוב מהיחסים החברתיים התקינים וכללתי תלוי בהם. הנביא דורש מהעם לתקן את דרכיהם ולכונן חברת צדק: "רַחֲצוּ הַזְּפוֹ הַסִּירוּ רַע מֵעַלְיֵיכֶם מִנְגֵד עֵינֵי חֲדָלוּ הָרַע. לְמַדּוּ הַיֵּטֵב דַּרְשׁוּ מִשֹּׁפֵט אֲשֶׁר חָמוּץ שִׁפְטוֹ יְתוֹם רִיבוֹ אֲלֻמָּה" (שם:טז-יז). הנביא אינו מקבל מציאות חברתית זאת, וטוען שחורבנה של העיר הוא תולדה של היעדר הצדק:

אֵיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה קָרְיָה נְאֻמָּה מְלֹאֲתֵי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעֵתָה מְרֻצָּחִים. כִּסְפֶךָ הִיא לְסִיגִים סְבָאךָ מֵהוּל בְּמִים. שְׂרִיף סוֹרְרִים וְחֲבָרֵי גִנְבִים כָּלוּ אֶהֱב שְׁחַד וְרֹדֵף שְׁלֹמֹנִים יְתוֹם לֹא יִשְׁפֹטוּ וְרִיב אֲלֻמָּה לֹא יְבוֹא אֲלֵיהֶם (שם:כא-כג).

לא זו אף זו, השבת הצדק החברתי היא תנאי להקמת העיר מחדש: "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה וְשִׁבְיָהּ בְּצֶדֶקָה" (שם:כז). 'משפט וצדקה' המשולבים בשתי צלעותיו של פסוק כז, נתפסים כהנדיאדיס – שניים

⁵ מנהג קהילות אשכנז וספרד להפטיר בשבת חזון ביש' א:א-כז. מנהג קהילת תימן להפטיר ביש' א:כא-לא.

⁶ קשה להפריד בצורה מהותית בין המונחים, ראו לדוגמה: W.J. Houston, "Doing Justice: The Ideology, Theology and Distribution in the Hebrew Bible of 'צדקה' (2016) ZAR 22", 75-99, here 89.

⁷ R. Rendtorff, *Canon and Theology: Overture to an Old Testament Theology* (trans. M. Kohl), Minneapolis 1993, pp. 162-164, 181-184.